

ARTYKUŁY

<http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2019.12>

ZBIGNIEW HUNDERT

(Zamek Królewski w Warszawie)

ORGANIZACJA GWARDII NADWORNEJ
MICHAŁA KORYBUTA WIŚNIOWIECKIEGO
W LATACH 1669–1673

Słowa kluczowe: straż królewska, drabanci, lejbgwardia, wojsko polsko-litewskie, XVII w.

WPROWADZENIE

Jednym z wielu problemów, z którymi podczas swego krótkiego panowania musiał borykać się Michał Korybut Wiśniowiecki, była jego gwardia nadworna. Społeczeństwo szlacheckie już w momencie powołania swojego kandydata na tron dało mu wyraźnie do zrozumienia (przede wszystkim poprzez wpisane do akt sejmowych egzorbitancje), że nie będzie tolerować praktyk poprzednika – tj. rozbudowy gwardii powyżej liczby dozwolonej prawem (czyli 1200 ludzi), powierzania jej pod dowództwo cudzoziemcom oraz przerzucania ciężaru jej utrzymania z dóbr ekonomicznych na skarb państwa¹. Król Michał, jak miało się niebawem okazać, nie był w stanie sam utrzymać gwardii, dlatego przez całe swoje panowanie podejmował bezowocne starania o włączenie jej w skład komputu wojsk koronnych. Polityczne aspekty dotyczące gwardii nadwornej Michała Korybuta, które były ściśle powiązane z toczącym się w państwie destruktywnym konfliktem wewnętrznym, zostały ostatnio szeroko omówione². Sprawy organizacyjne zostały tu jedynie zarysowane, przy czym nie uniknięto błędów. Celem artykułu jest zatem przedstawienie organizacji gwardii nadwornej Michała Korybuta, czyli omówienie jej skła-

---

¹ *Akta sejmu walnego elekcji nowego króla*, [in:] *Volumina Legum*, opr. Jozafat OHRYZKO (dalej cyt. VL), t. 5, Petersburg 1860, s. 12, 15. O znaczeniu egzorbitancji z sejmu elekcyjnego 1669 r. zob. Tomasz KUCHARSKI, *Uchwała o egzorbitancjach z sejmu elekcyjnego 1669 roku. Przyczynek do badań nad uprawnieniami prawodawczymi staropolskiego parlamentu w okresach bezkrólewia*, [in:] *Wolna elekcja w dawnej Rzeczypospolitej. Procedura, przebieg, publicystyka*, red. Aleksandra ZIOBER, Wrocław 2014, s. 67–78.

² Zbigniew HUNDERT, *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa małocontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*, Oświęcim 2014, s. 211–224.

du jednostkowego, wielkości poszczególnych oddziałów, a także udzielenie odpowiedzi na pytania: kto nimi dowodził oraz jak prezentowały się zmiany w strukturze wojsk nadwornych władcy na przestrzeni jego całego panowania. Ze względu na niedostatek źródeł (brak choćby rachunków królewskich z wydatkami na gwardię) nie wszystkie zagadnienia organizacyjne, w tym problemy budżetu i finansowania, są możliwe do przedstawienia.

Gwardia królewska w XVII w., zgodnie z definicjami Jana Wimmera i Mirosława Nagielskiego, była wojskiem prywatnym monarchy, utrzymywanym z jego dóbr stołowych, które wydzielono spośród królewszczyzn w 1590 r. Powstanie gwardii królewskiej łączy się zazwyczaj z reorganizacją chorągwi nadwornych przez Stefana Batorego. Zarząd nad nią miał sprawować urząd marszałkowski³. Jej liczebność była różna i do 1646 r. nie była prawnie unormowana. Dopiero na skutek samowolnych zaciągów Władysława IV na wojnę z Turcją sejm 1646 r. postanowił ograniczyć wielkość gwardii do wspomianej liczby 1200 ludzi⁴. Dotychczas najszerzej zostały omówione różne aspekty dotyczące gwardii królewskiej Władysława IV i Jana II Kazimierza, takie jak opinia szlachecka o samych jednostkach gwardyjskich, ich funkcje i zadania, skład społeczny i narodowy czy wkład w obronność Rzeczypospolitej⁵. Również dla okresu wcześniejszego dysponujemy ważnymi ustaleniami, choćby

³ Choć, jak zaznaczył Krzysztof Wiśniewski, zwierzchność urzędu marszałkowskiego nad gwardią „ograniczała się przede wszystkim do jurysdykcji sądowej, a w pozostałych sprawach była nierzadko iluzoryczna”; idem, *Urząd marszałkowski koronny w bezkrólestwach XVII–XVIII wieku (1632–1736)*, Warszawa 2015, s. 251.

⁴ Jan WIMMER, *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*, Warszawa 1965, s. 21–22; Mirosław NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy (1648–1668)*, Warszawa 1989, s. 5–7. Warto dodać, że zdaniem Marka Plewczyńskiego chorągwie nadworne królów w czasach jagiellońskich, które podobnie jak obrona potoczna miały charakter wojsk stałych, były finansowane ze skarbu nadwornego już od 1504 r. Ogólnie jednostki dworzańskie (załoga zamku krakowskiego oraz chorągiew nadworna złożona ze wszystkich dworzan zdolnych do noszenia broni), których zadaniem była ochrona króla i pozostawanie wyłącznie do jego dyspozycji, M. Plewczyński identyfikuje jako gwardię królewską; idem, *Wojny i wojskowość polska XVI wieku*, t. 1: *Lata 1500–1548*, Oświęcim 2017, s. 22. O organizacji wojsk nadwornych Stefana Batorego, z uwzględnieniem badań o wojskowych powinnościach dworu poprzedników tego króla, zob. Dominik KADZIK, „*Wojsko nadworne*” na początku wojny Stefana Batorego z Gdańskiem w świetle akt skarbowych, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, t. 19 (69): 2017, nr 1 (259), s. 9–43.

⁵ Oprócz cytowanej monografii nt. organizacji gwardii Jana Kazimierza, zob. Mirosław NAGIELSKI, *Gwardia przyboczna Władysława IV (1632–1648)*, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 26: 1984, s. 113–145; idem, *Opinia szlachecka o gwardii królewskiej w latach 1632–1668*, *Kwartalnik Historyczny*, t. 92: 1985, nr 3, s. 549–576; idem, *Społeczny i narodowy skład gwardii królewskiej za dwóch ostatnich Wazów (1632–1668)*, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 30: 1988, s. 61–102; idem, *Funkcje oddziałów gwardii królewskiej za panowania w Polsce dwóch ostatnich Wazów*, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości*, t. 33: 1990, s. 65–103; idem, *Wkład jednostek gwardyjskich monarchy w wysiłek militarny Rzeczypospolitej za*

Karola Łopateckiego, który zwrócił uwagę, że w latach 1576 i 1595 wydano dla wojsk nadwornych władców artykuły wojskowe, a ponadto przeanalizował zapis z ordynacji dworu Zygmunta III z 1589 r., nakładający na oddziały nadworne obowiązek ciągłej obecności przy królu oraz wartowanie przed jego komnatami⁶. Niemniej jednak najpełniejszego omówienia doczekał się okres, który wywarł największy wpływ na ewolucję gwardii królewskiej w XVII w., czyli czasy panowania synów Zygmunta III. Wtedy właśnie doszło do wyodrębnienia kilku podgrup jednostek noszących imię monarchy oraz do zaniku instytucji chorągwi dworzańskich, formowanych doraźnie z dworzan królewskich.

Pierwszą podgrupą były komputowe jednostki jazdy zaciągu polskiego (husaria i jazda kozacka/pancerna), włączone w skład pułków kawalerii noszących imię władców. Na ogół nie identyfikowano ich jednak z jednostkami gwardyjskimi, mimo że pełniły względem króla różne powinności, choćby reprezentacyjne. Definitywnie też zajęły miejsce chorągwi dworzańskich, sformowanych i użytych w boju po raz ostatni w kampanii beresteckiej w roku 1651⁷. Wśród kolejnych podgrup należy wymienić gwardię komputową, czyli jednostki zaciągu niemieckiego (piechota typu zachodniego, dragonia, rajtaria) wprowadzone w czasach Jana Kazimierza do komputu wojska i podległych jurysdykcji hetmańskiej, oraz gwardię nadworną opłacaną z dóbr ekonomicznych, która zajmowała się m.in. ochroną rezydencji oraz miejsc pobytu monarchy i jego rodziny, rozwożeniem poczty czy asystowaniem podczas różnych uroczystości.

W dobie panowania Michała Korybuta gwardia komputowa *sensu stricto* nie występowała, a jednostki zaciągu polskiego pod imieniem królewskim (po dwie koronne chorągwie husarskie i pancerne oraz koronny pułk jazdy), podobnie jak gwardia nadworna, były przedmiotem walki politycznej. W mniemaniu marszałka i hetmana wielkiego koronnego Jana Sobieskiego oraz jego otoczenia, w świetle egzorbitancji z 1669 r. i paktów konwentów Michała Korybuta powinny one przestać używać tytułu królewskiego, ponieważ władca zobowiązał się nie utrzymywać w kompucie pod swoim imieniem żadnych jednostek, tylko gwardię nadworną. Ostatecznie sprawa ta zakończyła się dopiero po pojednaniu opozycji z dworem w marcu 1673 r. Dwie chorągwie królewskie (husarska i pancerna) straciły swój status, za to dwie kolejne – wraz

---

dwoch ostatnich Wazów (1632–1668), [in:] „*W hetmańskim trudzie*”. *Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, red. Zbigniew HUNDERT, Marek WAGNER, Oświęcim 2017, s. 97–120.

⁶ Karol ŁOPATECKI, „*Disciplina militaris*” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku, Białystok 2012, s. 206–216.

⁷ Zob. Mirosław NAGIELSKI, *Chorągwie dworzańskie Jana Kazimierza podczas dwóch batalii kozackich 1649–1651*, [in:] *Gospodarka, ludzie, władza. Studia historyczne ofiarowane Juliuszowi Łukasiewiczowi w 75. rocznicę urodzin*, red. Michał KOPCZYŃSKI, Antoni MĄCZAK, Warszawa 1998, s. 115–128.

z pułkiem jazdy – pozostały pod imieniem monarchy do jego śmierci⁸. Sobieski, gdy został królem, przywrócił model funkcjonowania jednostek królewskich z czasów Jana Kazimierza (tj. królewskie pułki jazdy z chorągwiami rodziny monarchy w obu komputach; gwardia komputowa koronna i gwardia nadworna)⁹. Tożsame komponenty szeroko rozumianych jednostek królewskich, w tym gwardii komputowej i nadwornej, zostaną wskazane również za Augusta II¹⁰. W tym zestawieniu widać jeszcze wyraźniej, że Michał Korybut natrafił w 1669 r. na niezwykle niekorzystne uwarunkowania, których nie był w stanie przezwyciężyć, a problemy z utrzymaniem gwardii nadwornej godziły w jego prestiż. Sam król w legacji na zjazdy szlacheckie pod koniec 1672 r. podkreślał przecież, w kwestii włączenia swej gwardii do komputu, że winien ją dysponować „*pro dignitate tronu królewskiego*”¹¹.

GWARDIA JANA II KAZIMIERZA A GWARDIA NADWORNA MICHAŁA KORYBUTA

Punktem wyjścia w tytułowych rozważaniach będzie przedstawienie, jak zorganizowana była gwardia nadworna Jana Kazimierza w przeddzień jego abdykacji. Pomijając etatowe chorągwie jazdy lekkiej czy kozackiej, które do-raznie pełniły funkcje nadwornych oddziałów królewskich¹², jednostki przyboczne monarchy składały się z halabardników i konnej straży przybocznej – drabantów (rajtarów) pod starostą kościerskim Władysławem Denhoffem¹³,

⁸ Z. HUNDERT, op.cit., s. 212–217. Zob. też idem, „Kopijników, czyli husarzy chorągwie, owo czoło wojska, owa nieodparta w wojnie potęga, powinny być pomnożone” – *Hetman Jan Sobieski a husaria koronna w latach 1667–1673*, [in:] *Marszałek i hetman koronny Jan Sobieski i jego czasy (1665–1674)*, red. Dariusz MILEWSKI, Warszawa 2014, s. 260–262; idem, *Konfederacja szczebrzeszyńska 1672–1673 a ziemia bielska*, *Przegląd Historyczny*, t. 107: 2016, z. 2, s. 238–242.

⁹ Zob. Zbigniew HUNDERT, *Pozycja Jana III w wojsku koronnym w latach 1674–1683. Utrzymanie czy też utrata wpływów wypracowanych w czasie sprawowania godności hetmańskiej?*, [in:] *Król Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1674–1683*, red. Dariusz MILEWSKI, Warszawa 2016, s. 140–143; idem, *Komputowe oddziały rodziny królewskiej w kampanii mołdawskiej 1686 roku w świetle rozkazów i sprawozdania sejmowego hetmana wielkiego koronnego Stanisława Jana Jabłonowskiego*, [in:] *Jarżmo Ligi Świętej? – Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1684–1696*, red. Dariusz MILEWSKI, Warszawa 2017, s. 163–169.

¹⁰ Uwagi o gwardii Augusta II zob. Tomasz CIESIELSKI, *Potencjał militarny Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie polskiej wojny sukcesyjnej 1733–1735. Wybrane aspekty*, *Klio. Czasopismo poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym*, t. 25: 2013, nr 2, s. 92–95.

¹¹ Uniwersał królewski na zjazdy szlacheckie, Warszawa, [bez daty dziennej] 1672, Archiwum Państwowe w Gdańsku, dz. 300,29, sygn. 169, k. 157; Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 222.

¹² Jak np. rota kozacka Tadeusza Boubonombeka Persa, która jako chorągiew „nadworna” króla uczestniczyła w grudniu 1667 r. w powitaniu i wprowadzeniu do Warszawy posłów moskiewskich; zob. M. NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja*, s. 101.

¹³ W 1668 r. starosta kościerski Denhoff został odnotowany jako pułkownik królewskiej straży przybocznej Jana Kazimierza („Oberster über Königl. Lejb. Wacht”) przez Gottfrieda

nadwornych kozaków JKM (odpowiadających m.in. za pocztę, rozwożenie uniwersałów czy ordynansów królewskich) oraz piechoty węgierskiej. Tą ostatnią, zorganizowaną w dwie chorągwie pod dowództwem Samuela Powirskiego (*vel* Powirskiego) oraz Felicjana Kazimierza Bogusławskiego (zmarł przed 13 X 1669 r.), Jan Kazimierz dysponował jeszcze po elekcji Michała Korybuta, choć już 25 VI 1669 r. ekskról nosił się z zamiarem przekazania jej nowemu monarsze¹⁴. Do grona gwardii nadwornej po redukcji armii koronnej w sierpniu 1667 r. należy dołączyć kompanie z regimentów gwardii komputowej, które nie znalazły miejsca na etacie koronnym. Zresztą, w związku z naciskiem społecznym, zredukowane regimenty gwardii komputowej Jana Kazimierza przeszły do służby na etacie obowiązującym od 1 VIII 1667 r. pod imieniem swoich dowódców – a nie w charakterze gwardii. Były to następujące regimenty: pieszy Ernesta Denhoffa oraz dragonie Pierre’a de Briona i Jana Henryka von Alten Bockuma¹⁵. Pierwszy zredukowano do 300 porcji z 1179 odnotowanych w drugim kwartale służby 1667 r., dwa pozostałe odpowiednio z 484 i 579 koni do 300. Zdaniem M. Nagielskiego poza komputem od 1667 r. na służbie miały pozostawać minimum cztery kompanie z dawnego regimentu pieszego gwardii. Dowodził nimi Jan Karol Ludingshausen Wolf¹⁶. Jako „major gwardyjny JKM” złożył podpis pod elekcją Michała Korybuta z województwem pomorskim, co dowodzi, że w czerwcu 1669 r. przebywał w Warszawie – być może na czele swoich żołnierzy¹⁷. Widzimy zatem, że po abdykacji Jana Kazimierza część jednostek z jego gwardii nadal pozostawała pod bronią. Stwarzało to nowemu monarsze oczywiste możliwości na szybkie zorganizowanie własnej gwardii z żołnierzy poprzednika.

KOMENDA NAD GWARDIĄ NADWORNĄ I REGIMENT PIESZY LEJBGWARDII MICHAŁA KORYBUTA

Chęć objęcia komendy nad gwardią pieszą Michała Korybuta wyraził wkrótce po elekcji oberszter E. Denhoff, co oznacza, że jego komputowi żołnierze, ale też i dawni podkomendni, którzy formalnie byli poza służbą, chcieli utrzymać status gwardyjski. Na ich korzyść przemawiało to, że wczes-

---

Lengnicha; idem, *Geschichte der Preussischen Lande königlich-polnischen Antheils*, Bd. 7, Danzig 1734, s. 334; Zbigniew HUNDERT, *Władysławów Denhoffów dwóch*, Przegląd Historyczny, t. 107: 2016, z. 2, s. 304.

¹⁴ M. NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja*, s. 100–104 (i przypisy końcowe na s. 146–149).

¹⁵ Zob. Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 52, 61, 63, 74.

¹⁶ Więcej o regimentach gwardyjskich pod Denhoffem, Bockumem i Brionem zob. M. NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja*, s. 105–112, 118–127 i tablica nr 3.

¹⁷ Suffragia województw i ziem koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego, zgodnie na najjaśniejszego króla Michała obranego [...]. Dane między Warszawą a Wolą dnia 19 VI 1669, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej cyt. AGAD), Nabytki Niedokumentowe Oddziału I, sygn. 199, k. 445.

śniej współtworzyli gwardię komputową oraz że pozostawali w silnych związkach z obszarem zwyczajowego stacjonowania jednostek gwardyjskich, tj. województwa mazowieckiego. Od 1 VIII 1667 r. komputowi żołnierze Denhoffa mieli być opłacani przez pięć z dziesięciu partykularnych ziem tego województwa (ziemie: warszawska, wyszogrodzka, zakroczymska, ciechanowska i liwska)¹⁸. Ani Denhoff, ani jego etatowi żołnierze, m.in. przez wzgląd na zapis z paktów konwentów o nieutrzymywaniu gwardii w kompucie, nie uzyskali statusu piechoty przybocznej króla. Jak odnotował goszczący w Polsce w czasach panowania Jana III kawaler de Beaujeu: „król nie będąc zadowolonym z hrabiego Denhoffa, pułkownika regimentu gwardii, utworzył oddział inny według własnego pomysłu i posługiwał się nim zawsze, pozostawiwszy Denhoffa przy armii w usługach Rzptej”¹⁹. Odprawienie Denhoffa do obozu wojska przez Michała Korybuta znajduje również potwierdzenie w depeszy Augusta Mayerberga z dnia 23 XI 1669²⁰. Czy jednak zrezygnowanie z usług Denhoffa – co miało skłonić go do zasilenia szeregów opozycji²¹ – oznacza, że król Michał, jak sugeruje M. Nagielski²², wykorzystał ludzi pod komendą J. K. Wolfa do stworzenia swojego gwardyjskiego regimentu pieszego?

W celu odpowiedzi na to pytanie trzeba przypomnieć, że Michał Korybut, wstępując na tron, utrzymywał w kompucie wojska chorągiew pancerną dowodzoną przez Stanisława Pruszkowskiego²³ oraz regiment pieszy 400 por-

---

¹⁸ Dyspartyment osób no. 700 vigore konstytucji sejmowej an. 1667 & ordinationis trybunału lwowskiego do wdztwa mazowieckiego na odebranie zasłużonych ćwierci ex generali divisione wojska na wdztwa i ziemie rozebranego należących, których zapłata z podymnego na tymże sejmie ad proportione simple podymnych anni 1661 postanowionego (jako niektórych ziem i województwa calculo, które się dotychczas nie rachowali) dochodzić ma, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich (dalej cyt. APP), sygn. 47, t. 1, s. 39. O spadającym na Mazowszan obowiązku zakwaterowania i aprowizacji oddziałów gwardii królewskiej zob. M. NAGIELSKI, *Opinia szlachecka*, s. 565–566.

¹⁹ *Pamiętniki kawalera de Beaujeu*, tł. Aleksander KRAUSHAR, opr. Władysław MARKOWSKI, Kraków 1883, s. 216; Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 218–219.

²⁰ Zob. Tadeusz KORZON, *Dola i Niedola Jana Sobieskiego 1629–1674*, t. 2, Kraków 1898, s. 417.

²¹ Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 126, 219.

²² M. NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja*, przyp. 141, s. 153 (przyp. do s. 112).

²³ W historiografii występuje kilka kompilacji imion porucznika Pruszkowskiego: Jan, Franciszek, Jan Franciszek albo Franciszek Jan. To wszystko spowodowane jest złym odczytem skrótu imienia Stanisław, którym się posługiwał – „Stan.”. Zapis ten przypominał imię „Jan” albo skrót imienia Franciszek – „Fran.”, dlatego takie imiona Pruszkowskiego weszły do literatury. W rzeczywistości powinniśmy przyjąć imię Stanisław – tak jak odnotowano Pruszkowskiego w przynajmniej dwóch kopiach instrukcji wojskowej dywizji Stanisława Wyżyckiego, sporządzonej w Tyszowcach 29 II 1672 r.; zob. AGAD, Metryka Koronna – *Libri Legationum* (dalej cyt. LL), sygn. 25, k. 341v; Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie (dalej cyt. B. PAU/PAN Kraków), rkps 368, k. 144. Podpisy tego oficera jako „Stan. Pruszkowski” zob. S. Pruszkowski do Marcina Zamoyskiego, obóz pod Werbą, 28 X 1668,

cji, który nie znalazł miejsca w systemie opłacania armii koronnej przez sejmiki województw i ziem, tylko pozostawał na służbie na podstawie tzw. asekuracji, czyli obietnicy wypłacenia pieniędzy za ponadetatową służbę po odpowiednich uchwałach sejmowych. Po wstąpieniu na tron król Michał objął po poprzedniku trzy komputowe chorągwie jazdy (dwie husarskie, jedną pancerną), tym sposobem miał odtąd w kompuście cztery chorągwie kawalerii zaciągu polskiego. Pozostaje pytanie, co stało się po elekcji Michała z jego regimentem pieszym? Przypuszczano, że to z niego właśnie sformowano regiment gwardii nadwornej, choć nie było na to wystarczających argumentów, dlatego równie dobrze mógł zostać po 1670 r. rozpuszczony (czy zreorganizowany w inną jednostkę), podobnie jak pozostałe regimenty z asekuracji (łącznie 3100 ludzi)²⁴.

Więcej informacji na ten temat może dostarczyć analiza treści listu odpowiedniego Michała Korybuta na „regiment pieszy lejbgwardii KJM”, czyli najważniejszej części (pierwszych w hierarchii) wojsk przybocznych monarchy. Znajduje się on w formularzu kancelarii koronnej sekretarza królewskiego Hieronima Pinocciego. Przygotowano go w Krakowie – zapewne w październiku bądź listopadzie 1669 r., podczas sejmu koronacyjnego (pismo z „okienkiem” na datę). W liście pozostawiono miejsce na wpisanie dowódcy, nie był on więc wydany, jak twierdzi M. Nagielski, Wolfowi²⁵. Oznacza to, że w momencie wypracowania koncepcji, jak ma być zorganizowany regiment pieszy gwardii, król (zapewne z doradcami) nie zdecydował jeszcze, kto ma stanąć na jego czele²⁶. Zgodnie z treścią pisma adresat był zobowiązany do zaciągu 400 ludzi – czyli tylu, ile liczył pułk piechoty Michała sprzed jego elekcji. Termin rozpoczęcia służby poza datą roczną – 1669 r. – nie został sprecyzowany (pozostawiono miejsce na wpisanie dnia i miesiąca). Płacę król wyznaczył w „skarbie koronnym zwyczajnym żółdem kwarcianym”. Określił również podległość,

---

AGAD, Archiwum Zamoyskich, sygn. 483, s. 197; Rejestry popisowe roty kozackiej Michała Czartoryskiego III kwartał 1663 – II kwartał 1667, AGAD, Akta Skarbowo-Wojskowe (dalej cyt. ASW), dz. 85, sygn. 96, k. 171–183.

²⁴ O wspomnianych kwestiach organizacyjnych, w tym o piechocie z asekuracji, zob. Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 49–67, 74, 183, 219, 308–309.

²⁵ W błąd może wprowadzić to, że następny list po piśmie na lejbgwardię w kopiażu H. Pinocciego był wystawiony na pułkownika Jana Karola Lundingshausena Wolfa, co może sugerować, że to Wolf mógł stanąć na czele gwardii. List pochodzi jednak z 1670 r. i został wystawiony na wypadek, gdyby w wojsku zwolnił się regiment. Wolf natomiast na pewno nie objął do 1683 r. żadnego koronnego regimentu pieszego; *Collatio legionis seu regimenti militaris vacantis, bene merito militi*, [bez miejsca i daty dziennej] 1670, Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), Archiwum Rodziny Pinnocich (dalej cyt. ARP), sygn. 20, s. 29–30; por. M. NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja*, przyp. 141, s. 153 (przyp. do s. 112).

²⁶ List przypowiedni na regiment lejbgwardii KJM, Kraków, [bez daty dziennej] 1669, ANK, ARP, sygn. 20, s. 28–29.

tnz. regiment lejbgwardii miał, poza królem, podlegać hetmanom i zastępującym ich regimentarzom. Wyznaczenie takich form jurysdykcji i płatności dowodzi, że piechota gwardii Michała była szykowana do włączenia w komput wojska. Czy byli to dawni ludzie Wolfa, czy też piechota pozakomputowa króla Michała? Na to pytanie nadal ciężko będzie dać definitywną odpowiedź. Fakt, że sugerowana wielkość regimentu gwardii była tożsama z wielkością dotychczasowego oddziału pieszego Michała, oraz to, że żaden z odnotowanych dowódców kompanii z piechoty Wolfa nie występował później jako oficer piechoty monarchy²⁷, wskazuje, że to jednak pułk z czasów poprzedzających jego elekcję stał się oddziałem przybocznym monarchy. Stwierdzenie to nie ma jednak nadal wystarczająco mocnego poparcia w materiale źródłowym. Podważyć je można w pewnym stopniu tym, że pierwszym faktycznym dowódcą w regimencie pieszym Michała Korybuta był Ahasverus von Lehndorff, wcześniej oberszterlejtnant piechoty komputowej Jana Kazimierza pod E. Denhoffem²⁸.

Dowódcą regimentu gwardyjskiego i całej gwardii nadwornej został w 1669 r., zamiast Denhoffa, kawaler maltański Hieronim Augustyn Lubomirski. Jego zastępcą mianowano natomiast wspomnianego Lehndorffa, który wcześniej zabiegał o godność szefa regimentu. Wiedząc, że mu się to nie uda, ponieważ nie był polskim szlachcicem, zadeklarował chęć porzucenia służby w Rzeczypospolitej i przejścia do wojska elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma. Król podczas audiencji z Lehndorffem namawiał go jednak do pozostania, obiecując mu, po uprzednim wstawiennictwie polskich generałów, że utrzyma swoją szarżę w gwardii. Sam Lehndorff obawiał się, że będzie pomijany, gdy szefem zostanie Lubomirski. Ostatecznie bardzo przyjazne stanowisko kawalera maltańskiego zadecydowało, że postanowił służyć pod jego rozkazami. Decydujące było to, że 3 XII 1669 r. Lubomirski – ze względu na rozmaite przeszkody, które nie pozwalały mu osobiście pełnić otrzymanej komen-

---

²⁷ Byli to: sam Wolf, kpt. Kazimierz Opacki, kpt. Teodor Franck czy kpt. Flanc; zob. M. NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja*, s. 112. Rachunki regimentu Stanisława Kazimierza Radziwiłła, czyli dawnego regimentu gwardii króla Michała, identyfikują za lata 1674–1676 takich oficerów, jak kwatermistrz Poleman, Kręski czy Goltz. Jak zobaczymy poniżej, Goltz i Kręski na pewno pełnili funkcje oficerskie w regimencie gwardii króla Michała. Warto jednak pamiętać, że spośród zidentyfikowanych oficerów należących przed 1667 r. do regimentu Michała Wiśniowieckiego także nikt nie został zidentyfikowany jako kadra dowódcza w lejbgwardii. Byli to m.in. deputat do trybunału lwowskiego w 1667 r. Archibald Oliphant, kpt. Strachan, Kazimierz Nagot czy niejaki Poriol; zob. Rachunki regimentu Michała Wiśniowieckiego 1663–1667, AGAD, ASW, dz. 86, sygn. 57, s. 227–228; Rachunki regimentu S. K. Radziwiłła 1674–1676, ibidem, sygn. 63, k. 195–195v; Pokwitowanie odbioru środków na regiment ks. Michała Wiśniowieckiego przez Archibalda Oliphanta, Lwów 12 IX 1667, AGAD, Archiwum Skarbu Koronnego (dalej cyt. ASK), dz. V, sygn. 10, f. 156.

²⁸ Zob. M. NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja*, przyp. 140, s. 153 (przyp. do s. 112), s. 187.

dy – przekazał Lehdorffowi pełne dowództwo nad regimentem pieszym jako podpułkownikowi z pełnomocnictwami szefa (*Oberhaupt*)²⁹.

Lubomirski i Lehdorff niedługo pełnili komendę w gwardii królewskiej i w samym regimencie pieszym. Zresztą postawienie na jednego i drugiego okazało się błędem króla. Kawaler maltański ze względu na to, że Michał Korybut nie zgodził się, aby jako generał gwardii objął dowodzenie nad całym zaciągami niemieckim w kompucie koronnym, zraził się do władcy i wkrótce stał się jednym z najaktywniejszych malkontentów³⁰. Zastąpił go ordynat klecki Stanisław Kazimierz Radziwiłł, który w momencie wstąpienia Korybuta na tron przebywał we Francji na peregrynacji. Wybór Michała przyjął z entuzjazmem, pragnąc wrócić do kraju i objąć jakieś „*officium* w wojsku cudzoziemskim”, by w ten sposób służyć nowemu władcy³¹. Jego postawa została niebawem nagrodzona, ponieważ po powrocie do kraju w 1670 r., podczas sejmu wiosennego, otrzymał urząd stolnika litewskiego. Mniej więcej w tym samym czasie objął też upragnioną komendę nad żołnierzami zaciągu niemieckiego, tj. nad regimentem lejbgwardii i całą gwardią królewską³². W 1670 r. swoją funkcję w piechocie przybocznej monarchy stracił także Lehdorff, osoba odpowiedzialna za ogólne bezpieczeństwo króla w miejscu jego pobytu³³. Trudno jednak przypuszczać, że powinności te wykonywał on szczerze, skoro był równocześnie tajnym brandenburskim radcą legacyjnym. Jesienią 1670 r., jako osoba wtajemniczona w plany elektora, brał udział w uprowadzeniu Christiana Ludwika Kalksteina, czym niewątpliwie obrażono majestat króla³⁴. Udział w rzezonym procederze przypłacił stanowiskiem, jak informują nas bowiem

²⁹ Wilhelm Hosäus, *Der Oberburggraf Ahasverus Lehdorff (1637–1688)*, Dessau 1867, s. 82–85. O Lubomirskim jako dowódcy gwardii króla Michała zob. Zbigniew HUNDERT, *Działalność wojskowa i polityczna Hieronima Augustyna Lubomirskiego w latach 1669–1673 – glosa do biografii*, [in:] *Hortus bellicus. Studia z dziejów wojskowości nowożytnej*, red. Konrad BOBIATYŃSKI [et al.] (Biblioteka Epoki Nowożytnej, z. 5), Warszawa 2017, s. 390–392.

³⁰ Zob. Bazyl RUDOMICZ, *Efereros czyli diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1565–1672*, cz. 2: 1665–1672, opr. Władysław FROCH, Marian Lech KLEMENTOWSKI, Lublin 2002, s. 395, 398; Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 133–134, 218–219; idem, *Działalność wojskowa*, s. 390–392.

³¹ Zob. S. K. Radziwiłł do Bogusława Radziwiłła, Lyon, 26 VII 1669, AGAD, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (dalej cyt. AR), dz. IV, sygn. 550, s. 66–69.

³² Zbigniew HUNDERT, *Oddziały Radziwiłłów w wojsku koronnym w dobie panowania „królów rodaków” (1669–1696)*, [in:] *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. Mirosław NAGIELSKI, Karol ŻOJDŹ, Warszawa 2017, s. 268.

³³ Zob. *Relacja Eusebiusa von Brandt rezydenta brandenburskiego w Warszawie o sejmiku*, Warszawa, 24 V 1670, [in:] *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1668–1675*, opr. Michał ZWIERYKOWSKI, Robert KOŁODZIEJ, Andrzej KAMIEŃSKI, Poznań 2018 (dalej cyt. ASWPK), s. 182.

³⁴ Zob. Andrzej KAMIEŃSKI, *Polska a Brandenburgia-Prusy w drugiej połowie XVII wieku. Dzieje polityczne*, Poznań 2002, s. 67–69; por. Jacek KANIEWSKI, *Sejmiki koronne wobec proble-*

awizy z 26 XII 1670 r.: „P. Lehndorffa, oberszterlejtanta gwardii JKM, o to, że radą był swoją do uwięzienia Kalksteina, abdikowano. Pan major przeszły, na miejscu onego został”³⁵. Widzimy, że zastępcą Lehndorffa mianowano dotychczasowego majora regimentu lejbgwardii – zapewne Jerzego Kręskiego, który jako oberszterlejtant piechoty króla Michała został odnotowany podczas sejmiku zimowego 1672 r. (tu dokładniej jako oberszterlejtant obersztera Radziwiłła) oraz jako uczestnik bitwy chocimskiej z 11 XI 1673 r.³⁶

Lejbgwardia piesza Michała Korybuta przed 1673 r. liczyła zapewne 400 porcji, czyli zgodnie z cytowanym listem przypowiednim i zgodnie z wielkością wspomnianą w instrukcji na pierwszy sejm 1672 r. województw poznańskiego i kaliskiego, w kontekście przyzwolenia na włączenie 400 piechoty królewskiej do komputu wojska koronnego³⁷. W sierpniu 1671 r. wielkość regimentu oceniano na 600 ludzi, choć w świetle innych źródeł była to liczba raczej zawyżona³⁸. W 1673 r., gdy król Michał obiecał szlachcie, że jego gwardia uda się do obozu wojska, aby wspomóc wysiłek militarny Rzeczypospolitej przeciw Turcji³⁹, regiment lejbgwardii, który w listopadzie z rozkazu hetmana Sobieskiego włączono do komputu wojska, liczył nominalnie 500 etatów. W sile 390 porcji pod komendą oberszterlejtanta Kręskiego brał udział w szturmach na obóz chocimski⁴⁰. Pozostała część w liczbie ok. 100 ludzi pozostała ze S. K. Radziwiłłem we Lwowie u boku władcy, by dbać o jego bezpieczeństwo, a po śmierci króla 10 XI 1673 – pełnić wartę przy jego ciele⁴¹. Nie mamy informacji, w ile

---

mów wewnętrznych za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669–1673), Katowice 2014, s. 137.

³⁵ Z Warszawy, 26 XII 1670, AGAD, AR, dz. II, ks. 22, s. 541.

³⁶ *Diariusz sejmiku warszawskiego in anno 1672, zaczętego 26 januarii*, [in:] *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, opr. Franciszek KLUCZYCKI, t. 1, cz. 2, Kraków 1881, s. 813; Zbigniew MORSZTYN, *Pogrom Turków pod Chocimiem 1673 r.*, opr. Józef Kazimierz PLEBAŃSKI, Warszawa 1889, s. 22.

³⁷ *Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku przedsejmowego województw poznańskiego i kaliskiego, Środa, 15–22 XII 1671*, [in:] ASWPK, s. 358–359; por. Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 221.

³⁸ Z Lublina, 20 VIII 1671, B. PAU/PAN Kraków, rkps 1070, k. 367.

³⁹ *Respons królewski na instrukcje województwa krakowskiego, Warszawa 10 VII 1673*, [in:] *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, opr. Adam PRZYBOŚ (dalej cyt. ASWK), t. 3: 1661–1673, Wrocław–Kraków 1959, s. 456–457; Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 223.

⁴⁰ Zbigniew HUNDERT, *Komput wojsk koronnych z podziałem chorągwi jazdy zaciągu polskiego na pułki 1673*, *Studia w Dziejów Wojskowości*, t. 2: 2013, s. 319–320; *Rachunki regimentu pieszego gwardii JKM z IV kwartału 1673*, AGAD, ASW, dz. 86, sygn. 60, s. 50; Z. HUNDERT, *Oddziały Radziwiłłów*, s. 269–270.

⁴¹ Poeta Zbigniew Morsztyn zanotował: „A zaś pułkownik Radziwiłł, choć z bólem serca nieznośnym, nie mogąc się z królem rozstać, kiedy się dusza rozstawała, strzegł jego ciała”; Z. MORSZTYN, op.cit., s. 22; Mirosław NAGIELSKI, *Radziwiłł Stanisław Kazimierz*, [in:] *Polski Słownik Biograficzny* (dalej cyt. PSB), t. 30, Wrocław 1987, s. 367–370.

kompanii zorganizowany był pułk lejbgwardii – możemy jedynie przypuszczać, że było ich od czterech do pięciu (kompanie liczyły na ogół 100 porcji). Na czele jednej z nich stał zapewne kapitan Balier Goltz, który w styczniu 1672 r. otrzymał rozkaz zorganizowania chorągwi pieszej z żołnierzy wydzielonych z regimentu gwardii i ruszenia na ich czele na ukraiński teatr działań wojennych⁴². Z innego źródła wiemy, że piechoty, która udała się pod rozkazy hetmanów, było 200, ponadto 100 królewskiej rajtarii⁴³. Kolejnym dowódcą, który stał na czele kompanii, mógł być Aleksander Kowalkowski. Brał udział w elekcji Jana III i podpisał się w suffragiach z ziemią dobrzyńską jako „kapitan regimentu JKM”⁴⁴. Zresztą sam pułk gwardii zmarłego króla ze swoimi oficerami musiał znajdować się wówczas w Warszawie bądź okolicach, ponieważ w księgach grodzkich czerskich odnotowano szkody poczynione przez niego w sąsiadującej z warszawską ziemi czerskiej, za co hetman polny i wojewoda bełski Dymitr Wiśniowiecki 2 VI 1674 r. nałożył na oddział tzw. areszt na zasługi, tj. karę wstrzymania wypłaty należności⁴⁵. Są to właściwie wszystkie informacje dotyczące kadr regimentu lejbgwardii, które udało się dotąd zebrać.

KAWALERIA NADWORNA MICHAŁA KORYBUTA

Drugą jednostką w gwardii nadwornej byli drabanci – rajtarzy, czyli konna straż przyboczna. W lutym 1670 r. asystowała w ceremonii powitania Eleonory Habsburg przed uroczystością ślubu królewskiego w Częstochowie. Wiemy to dzięki informacji sługi matki królewskiej Gryzeldy z Zamoyskich Wiśniowieckiej – Bartłomieja Piestrzeckiego, który zanotował, że „za karetami [szło] drabantów z halabardami w barwie złotemi pod kornetem sto koni, którymi

⁴² Ordynans ur. Goltzowi, kapitanowi gwardii JKM pieszej na Ukrainę, Warszawa, 14 I 1672, AGAD, LL, sygn. 25, k. 322v–323; por. Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 218.

⁴³ W Warszawie 9 I 1672 r. odnotowano: „Piechota króla jmści jutro się stąd rusza, wyszła przed trzema dniami, stanęła pod Warszawą. Król jmści 300 ludzi swojej gwardyjej posyła na zaszczyt tej tam ściany, to jest 200 piechoty i 100 drabantów [...]”; AGAD, Zbiór Branickich z Suchej, sygn. 155/181, k. 57v.

⁴⁴ W suffragiach podpisy złożyło więcej osób, które podkreślały swoje związki z gwardią JKM, choć często nie wiadomo, jaki oddział one reprezentowały, np. Jan Ciswicki, chorąży gwardii JKM z województwa poznańskiego czy Henryk Litfus, również chorąży gwardii JKM, z województwa chełmińskiego; zob. *Suffragia województw i ziemi koronnych i Wielkiego Księstwa Litewskiego, zgodnie na najjaśniejszego Jana III, obranego króla polskiego [...], dane między Warszawą, a Wolą, dnia 21 V 1674*, [in:] VL, t. 5, s. 148–163. W tym miejscu można dodać, że zdaniem Marka Wagnera kapitanem regimentu królewskiego w 1673 r. był jeszcze Franciszek Giza; zob. Marek WAGNER, *Giza Franciszek*, [in:] *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. 2, Oświęcim 2014, s. 94–95.

⁴⁵ Areszt D. Wiśniowieckiego na zasługi z „dekretu sądu wojskowego i poprzysiężonych szkód w grodzie czerskim przez regiment Świętej Pamięci króla jmści przeszłego”, Warszawa, 2 VI 1674, AGAD, ASW, dz. 86, sygn. 61, k. 64; por. Z. HUNDERT, *Oddziały Radziwiłłów*, s. 270.

komenderował pan Denhoff, podkomorzy pomorski⁴⁶. Wzmianka ta stanowi podstawę twierdzenia, że drabanci królewscy byli zorganizowani w stukonny kornet (kompanię/chorągiew) pod dowództwem starosty kościerskiego i podkomorzego pomorskiego W. Denhoffa. W tym przypadku nie ma wątpliwości, że ten oddział Michał Korybut objął po poprzedniku. Jak bowiem zostało wspomniane, Jan Kazimierz dysponował konną strażą przyboczną pod starostą kościerskim jeszcze w 1668 r. Kompania drabantów mogła zostać rozbudowana do stanu regimentu, ponieważ podczas wjazdu króla do Lublina w sierpniu 1671 r. odnotowano, że towarzyszyło mu 300 rajtarów⁴⁷. W tym samym czasie szlachta województwa mazowieckiego skarżyła się na „JKM rajtarską i drabańską gwardią różnemi ekscesami, mordami i najazdami domy szlacheckie uciążającą”⁴⁸. Wyszczególnienie drabantów od rajtarów może oznaczać, że stanowili oni główną część kawalerii gwardii, nie byli więc jedyną kompanią. Kolejna informacja o samych drabantach królewskich Michała Korybuta w sile 100 koni pochodzi z początku 1672 r., gdy razem z piechotą Goltza zostali wysłani na ukraiński teatr działań wojennych pod komendę hetmanów. Z jednego dokumentu wystawionego przez kancelarię koronną 7 VII 1672 r. wiemy, że służył w tym oddziale, w randze kaprała, Bartłomiej Stryjewski, a sam kornet drabantów nazywano „lejbkompanią JKM rajtarską”⁴⁹. Innych dowódców tej jednostki gwardii jak na razie nie zidentyfikowano. Niemniej jest raczej pewne, że faktycznym komendantem był oberszterlejtnant lub major, więc kto inny niż nominalny pułkownik Denhoff.

Kolejnym konnym oddziałem w gwardii nadwornej Michała Korybuta była chorągiew lekkiej jazdy wołoskiej (zwanej też tatarską) pod podstolim braclawskim Aleksandrem Kłodnickim, która współtworzyła asystencję króla podczas uroczystości ślubnych w Częstochowie w roku 1670⁵⁰. Sam Kłodnicki, zdaniem znanego kronikarza Wespazjana Kochowskiego, jeszcze w 1669 r. przebywał przy królu, ponieważ to jemu Michał Korybut powierzył komendę nad dwutysięcznym orszakiem towarzyszącym mu w drodze do Krakowa na koronację. W 1670 r., już jako „dowódca szwadronu lekkiej jazdy”, zdaniem

---

⁴⁶ B. Piestrzecki do G. Wiśniowieckiej, Częstochowa, 28 II 1670, Biblioteka Narodowa (dalej cyt. BN), Biblioteka Ordynacji Zamojskiej (dalej cyt. BOZ), rkps 1175, s. 506; Z. HUNDERT, *Władysławów Denhoffów*, s. 307.

⁴⁷ Z Lublina, 20 VIII 1671, B. PAU/PAN Kraków, rkps 1070, k. 367.

⁴⁸ Laudum generału mazowieckiego, Warszawa, 17 VII 1671, B. PAU/PAN Kraków, rkps 8334, k. 184v.

⁴⁹ Mowa tu o zgodzie na ustąpienie przez Annę Dorotę Stryjewską, żonę Bartłomieja, włók wybranieckich w dwóch wsiach starostwa kampinoskiego na rzecz Kazimierza i Doroty Korsaków; zob. AGAD, Metryka Koronna, Sigillata (dalej cyt. MK Sig.), sygn. 12, k. 11v.

⁵⁰ B. Piestrzecki do G. Wiśniowieckiej, Częstochowa, 28 II 1670, BN, BOZ, rkps 1175, s. 506.

tego samego Kochowskiego, miał podjąć pościg za porywaczami Kalksteina, „ale nim [...] zebrał z przyległych stron śpiącego żołnierza, już wilk w bezpieczne miejsce zdobycz swą uprowadził”⁵¹. W 1671 r. rota Kłodnickiego znajdowała się u boku króla przy jego wjeździe do Lublina⁵². W okresie kampanii chocimskiej liczyła etatowo 100 koni. Po śmierci króla włączono ją z rozkazu hetmana Sobieskiego do komputu wojska koronnego⁵³. Okoliczności sformowania tego oddziału oraz powody, dla czego to Kłodnicki został królewskim oficerem gwardii, pozostają nieznane. Pewne jest to, że ta chorągiew została zaciągnięta nie później niż na początku 1670 r., a może jeszcze jesienią 1669 r.

PIECHOTA WĘGIERSKA, DRAGONIA I KOZACY NADWORNI
W GWARDII MICHAŁA KORYBUTA

Kolejną jednostką gwardyjską, którą Michał Korybut odziedziczył po poprzedniku (a w zasadzie otrzymał od niego tuż po elekcji), była piechota węgierska pod pułkownikiem JKM S. Powierskim. Podobnie jak drabanci i jazda lekka Kłodnickiego, rota węgierska króla Michała uczestniczyła w ceremonii zaślubin monarchy z Eleonorą w lutym 1670 r. oraz asystowała przy wjeździe do Lublina w sierpniu następnego roku⁵⁴. Porucznikiem oddziału był w 1671 r. Jan Opatkowski⁵⁵, a w jego szeregach służyli mieszczanie warszawscy, co możemy domniemywać na podstawie królewskich libertacji z 1671 r. W dniu 20 lutego tego roku król uwolnił od stanowisk żołnierskich dom przy ulicy Zakroczymskiej, który należał do Kazimierza Darbata, „pachołka spod chorągwi urodz. Samuela Powierskiego, pułkownika piechoty JKM węgierskiej”, a 23 marca uwolnił dom na Pradze, będący własnością Pawła Zdzikowskiego, również „pachołka piechoty węgierskiej nadwornej”⁵⁶. Wielkość tej jednostki nie jest wzmiankowana w żadnym źródle z omawianego okresu. Być może li-

⁵¹ Wespazjan KOCHOWSKI, *Roczniki Polski. Klimakter IV (1669–1673)*, opr. Leszek Andrzej WIERZBICKI, Warszawa 2011, s. 83, 159. O Kłodnickim zob. Marek WAGNER, *Kłodnicki Aleksander*, [in:] *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. 2, Oświęcim 2014, s. 132–133.

⁵² Z Lublina, 20 VIII 1671, B. PAU/PAN Kraków, rkps 1070, k. 367.

⁵³ Z. HUNDERT, *Komput wojsk koronnych z podziałem chorągwi*, s. 318; idem, *Między buławą a tronem*, s. 151, 185, 217.

⁵⁴ Diariusz wesela króla jmści w Częstochowie i wjazdu królowej jmści do Warszawy 1670, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, rkps 247/II, k. 63; Z Lublina, 20 VIII 1671, B. PAU/PAN Kraków, rkps 1070, k. 367.

⁵⁵ AGAD, MK Sig., sygn. 11, s. 337: „Uniwersał do żołnierzy za urodzonym Janem Opatkowskim, porucznikiem piechoty węgierskiej JKM”, Warszawa, 9 VI 1671.

⁵⁶ AGAD, MK Sig., sygn. 11, s. 278, 296; por. Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 217. Dnia 18 XII 1670 r. król uwolnił także dom „na gruncie parysowskim uczniemu Krzysztofi Bobrowskiemu, pachołkowi spod chorągwi pana Powierskiego”; AGAD, MK Sig., sygn. 11, s. 236.

czyła 100 porcji, czyli tyle, ile wynosiła standardowa wielkość chorągwi w trybie piechoty węgierskiej.

Michał Korybut dysponował także gwardyjskim kornetem dragoniskim, którego udział w ceremonii zaślubin królewskich w Częstochowie uwzględnił B. Piestrzecki⁵⁷. Opozycja w swoim pierwszym piśmie politycznym z końca 1669 r. zawarła uwagę, że „*ad oppressionem Reip[ubli]cae [...] na to dawna królewska dragonia zatrzymana, żeby mieć praetoriam militiam*”⁵⁸. Co należy rozumieć, że królowi zarzucono działanie na szkodę państwa poprzez zatrzymanie na swojej służbie dragonów Jana Kazimierza. W odpowiedzi na to pismo stronnicy dworu stwierdzili, że posiadanie gwardii i uwzględnionej osobno dragonii nie kłóci się z paktami konwentami i „jest dawnym obwarowane prawem”⁵⁹. Jak wynika z tej polemiki, Michał Korybut objął wchodzący wcześniej w skład gwardii Jana Kazimierza kornet dragoniski. Chodzi tu zapewne o pozakomputowych żołnierzy generała majora i od 1670 r. cześnika litewskiego Jana H. Alten Bockuma. Dawny dowódca dragonów gwardii znajdował się blisko dworu Michała Korybuta i dlatego np. w imieniu monarchy brał udział w powitaniu Johanna von Hoverbecka 29 VI 1670 r.⁶⁰ On też miał przyjąć z woli władcy na swojego oberszterlejtanta Christiana L. Kalksteina⁶¹, a to dowodzi królewskiego zaufania. Łącząc wszystkie wspomniane elementy, możemy stwierdzić, że pozaetatowy kornet dragonii Bockuma został użyczony władcy w 1669 r. na potrzeby jego gwardii. W 1671 r., gdy asystował królowi podczas wjazdu do Lublina, liczył 200 koni⁶².

Dopełnieniem gwardii nadwornej była rota kozaków JKM (niebędąca tożsamą z jazdą pancerną ani Kozakami zaporoskimi), która zajmowała się różnymi powinnościami na rzecz dworu, począwszy od rozwożenia poczty. W lutym 1671 r. król Michał informował w uniwersale, że wysłał do miast królewskich, duchownych i prywatnych swoich kozaków w celu zaciągnięcia fur-

⁵⁷ B. Piestrzecki do G. Wiśniowieckiej, Częstochowa, 28 II 1670, BN, BOZ, rkps 1175, s. 506.

⁵⁸ *List szlachcica polskiego do sąsiada po sejmie coronationis, z Krakowa, a. 1669*, [in:] *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, opr. Franciszek KLUCZYCKI, t. 1, cz. 1, Kraków 1880, s. 477.

⁵⁹ Respons na urażliwy list szlachcica złośliwy polskiego przez wiernego i zycziwego JKM poddanego odpisany anno 1670, BN, BOZ, rkps 1175, s. 462; Z. HUNDERT, *Między buławą a trownem*, s. 213.

⁶⁰ [J. von Hoverbeck i Albrecht von Ostau do Fryderyka Wilhelma, Warszawa, 1 VII 1670], [in:] *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg*, Bd. 12, hrsg. v. Ferdinand HIRSCH, Berlin 1892, s. 457; M. NAGIELSKI, *Liczebność i organizacja*, przyp. 251, s. 158 (przyp. do s. 121).

⁶¹ *J. Sobieski do żony Marii Kazimiery, Żółkiew, 18 XII 1670*, [in:] *Listy Jana Sobieskiego do żony Marii Kazimiery*, opr. Antoni Zygmunt HELCEL, Kraków 1860, s. 212.

⁶² Z Lublina, 20 VIII 1671, B. PAU/PAN Kraków, rkps 1070, k. 367.

manów na potrzeby dworu⁶³. Pismo nie tylko wskazuje na różnorodność powinności kozaków, lecz także potwierdza to, że król Michał w ogóle dysponował takim oddziałem. Kozacy nadworni JKM musieli być zresztą zwyczajową jednostką władców polskich, bo miał ją, jak wiemy, Jan Kazimierz, a później też Jan III, czego dowodzi korespondencja z roku 1688⁶⁴. Poza kozakami król Michał miał swoich halabardników, pełniących warty w komnatach królewskich i w budynkach użyteczności publicznej. Nie stanowili oni chyba odrębnego oddziału, a do służby wartowniczej kierowano ich spośród drabantów⁶⁵.

WĄTPLIWOŚCI WOBEC SKŁADU JEDNOSTKOWEGO I ZMIANY W LICZEBNOŚCI

W przypadku organizacji gwardii nadwornej pozostaje wiele wątpliwości, które wynikają z niezbyt precyzyjnych przekazów źródłowym, częściej mnożących kolejne pytania niż pozwalających rozstrzygnąć istniejące problemy. Oprócz już wzmiankowanych warto wyszczególnić te dotyczące piechoty węgierskiej oraz rajtarii. W awizach z Warszawy z 16 VI 1672 r. była mowa o dwóch królewskich chorągwiach piechoty węgierskiej, choć dotychczasowe ustalenia wskazują, że król dysponował tylko jedną taką jednostką⁶⁶. Pozostaje zatem pytanie, czy chorągiew węgierska króla była na tyle liczna, że podzielono ją na dwie (składać się mogła w końcu z dwóch chorągwi byłego monarchy – tej pod samym Powierskim i tej po zmarłym Bogusławskim), a może po prostu drugą rotę węgierską stanowiła piechota udostępniona władcy na potrzeby gwardii przez któregoś z magnatów? Dowiedziono już, że istniała praktyka użyczenia oddziałów wojskowych choćby na potrzeby działalności urzędu marszałkowskiego⁶⁷. Jak wynika z powyższego przykładu chorągwi lekkich,

⁶³ „Sławetnym urzędom miast naszych tak królewskich, jako i duchownych tudzież i szlacheckich do wiadomości donosimy. Posyłam kozaków z chorągwi naszej nadwornej do miast i miasteczek tak naszych królewskich i duchownych, jako też i szlacheckich, aby na potrzebę dworu naszego królewskiego furmanów zaciągnęli. Chcemy to tedy mieć po was, abyście pomienionym kozakom naszym dopomagali i jakoby jako najporządniej do Warszawy pomienionych furmanów sprowadzili”; Uniwersał Michała Korybuta, Warszawa, 14 II 1671, ANK, Księgi Grodzkie Krakowskie – Relacyjne, sygn. 99, s. 256–258.

⁶⁴ Zob. Piotr Świeprawski do Stanisława Antoniego Szczuki, Hoszowa, 30 VIII 1688, AGAD, APP, sygn. 163a, t. 15, s. 167.

⁶⁵ Tak halabardników trzymających straż na sejmach i w pokojach królewskich klasyfikował kawaler de Beaujeu: „[...] rajtary lub drabanci, Niemcy, przyodziani i uzbrojeni na wzór wojowników swego narodu, trzymający straż przy królu, z halabardami podczas sejmów; lecz w armii lub w prywatnych mieszkaniach króla pełnią oni służbę pospołu z karabinierami i muszkietierami”; *Pamiętniki kawalera de Beaujeu*, s. 216. Halabardników w świecie królewskiej w Warszawie, obok dragoni i piechoty węgierskiej, wspominają awizy z 16 VI 1672 r.; Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Kórniku (dalej cyt. BK), rkps 372, k. 66v.

⁶⁶ Z Warszawy, 16 VI 1672, BK, rkps 372, k. 66v.

⁶⁷ Zob. K. WIŚNIEWSKI, op.cit., s. 100, 256.

czasowo pełniących funkcje oddziałów „nadwornych” za Jana Kazimierza, użyczano ich również na potrzeby gwardii⁶⁸. Najmniej prawdopodobne, ale niewykluczone jest to, że drugą chorągiew mogła utworzyć piechota wybraniecka z województwa mazowieckiego. W końcu dowódca gwardyjski S. Powierski był równocześnie mazowieckim rotmistrzem wybranieckim⁶⁹. Wprawdzie zgodnie z ustawodawstwem sejmu 1670 r. ta forma zaciągu miała zostać rozwiązana, a łany wybranieckie z dóbr królewskich zamiast wystawiania wybrańców winny płacić podatek na utrzymanie gwardii, to wiele sejmików nie zgodziło się z tym i zachowało ten rodzaj piechoty. W efekcie król Michał jeszcze w okresie mobilizacji na kampanię chocimską zwracał się do sejmików, by realizowały zapłatę na gwardię z łanów wybranieckich⁷⁰. Jak było w przypadku Mazowszan, nie wiemy, ale pamiętajmy, że w czerwcu 1672 r. dwór bardzo potrzebował wsparcia militarnego, co wynikało z działań opozycji zmierzającej już bezpośrednio do usunięcia króla z tronu⁷¹. W związku z tym dla dworu każda szabla miała znaczenie i stąd wynika przypuszczenie, że wykorzystano wówczas ludzi podlegających jednemu z dowódców gwardii. Na podstawie dotychczasowych badań nie jest jednak możliwe rozstrzygnięcie tego problemu.

Dość trudny do interpretacji jest także registr szkód z 9 II 1670 r. popełnionych w miejscowości Złotniki w ziemi halickiej, a oblatowany w księgach grodzkich trembowelskich. Sprawcą opisanych szkód miał być „regiment cały rajtarij JKM”, który na początku stycznia przebywał przez pięć dni w Złotnikach pod komendą swego oberszterlejtanta (nie podano go z imienia i nazwiska). Registr wspomina, że regiment ten liczył cztery kompanie – jedną pod rotmistrzem Wolfem („Wulphem”), a drugą pod rotmistrzem Hynkiem, która jako jedyna nie popełniła żadnych szkód⁷². W świetle tego dokumentu król

⁶⁸ Wystarczy też przywołać przykład z 1672 r., gdy po wyjeździe spod Janowca królowej Eleonory kanclerz wielki litewski Krzysztof Pac użyzył monarchini dla eskorty swój dwustukonny skwadron dragoński; zob. Z Janowca, 28 VIII 1672, ANK, ARP, sygn 16, s. 259.

⁶⁹ Traktamenty rotmistrza wybranieckiego Powierski pobierał w latach 1668–1673; zob. Rachunki sejmowe 1668, 1672 i 1676, AGAD, ASK, dz. II, sygn. 61, k. 113v, sygn. 62, k. 57v i sygn. 63, s. 217; J. WIMMER, op.cit., s. 310; Mirosław NAGIELSKI, *Powierski Samuel*, [in:] PSB, t. 28, Wrocław 1984, s. 278–279.

⁷⁰ Zob. *Konstytucje sejmu 1670 r.*, [in:] VL, t. 5, s. 40; Uniwersał króla do wybrańców, Warszawa, 25 V 1671, AGAD, LL, sygn. 25, k. 282v–283; Uniwersał Michała Korybuta, Warszawa, 11 V 1673, Centralny Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy, m. L’wiv [Центральний Державний Історичний Архів України, м. Львів] (dalej cyt. CDIAUL), F. 5 (grodzkie halickie), op. 1, ks. 173, s. 670; Z. HUNDELT, *Między buławą a tronem*, s. 220–223.

⁷¹ Szerzej o tym: Leszek Andrzej WIERZBIcki, *Bunt malkontentów w połowie 1672 roku*, [in:] *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, red. Ewa DUBAS-URWANOWICZ, Jerzy URWANOWICZ, Kraków 2012, s. 377–390; Z. HUNDELT, *Między buławą a tronem*, s. 324–327.

⁷² Oblata registri damnorum in Złotniki per milites, CDIAUL, F. 17, op. 1, ks. 142, s. 40–48.

Michał miał regiment rajtarski już na przełomie lat 1669 i 1670, choć wcześniej dla tego okresu udało się zidentyfikować jedynie królewski kornet drabantów. Owszem, jak wyżej zwrócono uwagę, monarcha miał regiment rajtarski w 1671 r., ale jeśli miał go już na początku roku poprzedniego, co jest wątpliwe – o czym poniżej – to dlaczego na uroczystości ślubne udała się tylko kompania drabantów, a reszta regimentu znalazła się w odległych Złotnikach na Rusi? Wydaje się zatem, że regiment, którego obecność stwierdzono na początku 1670 r. w ziemi halickiej, mógł być albo wzięty za rajtarię królewską, albo sam się tak podał, by swoimi przewinieniami obciążyć imię króla⁷³. Całkiem możliwe, że zapis „rajtarii JKM” może odnosić się tylko do jakiegoś oddziału (może i nawet dragońskiego), który był w kompucie, tj. zgodnie z ówczesnym żargonem służył w wojsku królewskim. Przedstawiony tu problem jest jednak niemożliwy do rozstrzygnięcia.

Zorganizowanie gwardii królewskiej z jednej strony utrudniała napięta sytuacja polityczna, a z drugiej – kwestie ekonomiczne. W legacji na sejmiki przed sejmem wiosennym 1670 r. monarcha zwracał uwagę, że „tak są szczupłe JKM prowenta, że ledwo na 600 gwardyi starczyć mogło”⁷⁴. W legacji na kolejny sejm, gdy Michał Korybut prosił o zgodę na włączenie gwardii do komputu, wspominał tę formację w liczbie 700⁷⁵. Widzimy zatem, że w pierwszym roku panowania Michała gwardia liczyła w granicach 600–700 żołnierzy, co ma odzwierciedlenie w powyższych ustaleniach. Gwardia jednak w kolejnych latach się rozrastała. Wszystkie oddziały wojsk przybocznych króla, które asystowały mu podczas wjazdu do Lublina w 1671 r. (pomijając specyficzny oddział kozaków nadwornych), liczyły niemal tyle, na ile pozwalały normy prawne, tj. 1200 ludzi. To zaś dowodzi powiększenia się gwardii w stosunku do pierwszych kilkunastu miesięcy rządów Wiśniowieckiego⁷⁶. Zgodnie z powyższymi ustaleniami gwardia nadworna Michała składała się w latach jego pa-

⁷³ Wiemy, że były takie przypadki, co król Michał wyraził jasno w swoim liście do województw miesiąc po elekcji: „A że w niektórych województwach zjawiły się jakie woluntarskie chorągwie, czyniąc zaciągi, z udaniem snadź jakoby na imię i z woli naszej, pod pretekstem gwardyjej [...]”. Zob. *List elekta Michała do województw, Warszawa, 20 VII 1669*, [in:] ASWPK, s. 78.

⁷⁴ *Instrukcja królewska na sejmiki przedsejmowe, Warszawa, 23 XII 1669*, [in:] ASWK, t. 3, s. 297 i ASWPK, s. 118.

⁷⁵ *Instrukcja królewska na sejmiki przedsejmowe, Warszawa, 8 VII 1670*, [in:] ASWK, t. 3, s. 328–329; ASWPK, s. 203 (tu z datą 15 VII 1670); por. Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 220.

⁷⁶ Jeżeli przyjąlibyśmy wielkość regimentu pieszego na 600 porcji, jak podaje źródło, to gwardia Michała liczyłaby nawet więcej, bo 1300 koni i porcji. Wydaje się jednak, że w tej wielkości miano na myśli 200 dragonii. Tym samym gwardia nadworna bez kozaków JKM liczyłaby 1100 etatów, co wydaje się możliwe; *Z Lublina, 20 VIII 1671*, B. PAU/PAN Kraków, rkps 1070, k. 367.

nowania z następujących oddziałów, jednak nie wszystkie z nich występowały jako gwardia już w roku 1669:

1. Regiment królewskiej piechoty niemieckiej lejbgwardii komendy kawalera maltańskiego H. A. Lubomirskiego, a od 1670 r. stolnika litewskiego S. K. Radziwiłła, generała gwardii⁷⁷ – 400 porcji.
2. Regiment rajtarii ze stukonną lejbkompanią drabantów pod podkomorzym pomorskim i starostą kościerskim W. Denhoffem, pułkownikiem gwardii – 300 koni.
3. Kornet dragoński – 200 koni.
4. Chorągiew piechoty węgierskiej pod Samuelem Powierskim, pułkownikiem gwardii – 100 (?) porcji.
5. Chorągiew jazdy wołoskiej (tatarskiej) pod rotmistrzem Aleksandrem Kłodnickim, podstolim braclawskim – koni 100.
6. Kozacy nadworni JKM.

Organizacja gwardii, podobnie jak wiele innych działań podejmowanych przez Michała Korybuta i jego otoczenie, pełna była improwizacji wynikających przede wszystkim z problemów finansowych, ale i politycznych. Michał Korybut nie uzyskał przecież pełnej akceptacji dla włączenia do komputu jakichkolwiek swoich jednostek nadwornych, nawet ze strony przychyłnej mu szlachty⁷⁸. Wskutek tego miał duże problemy z zorganizowaniem i utrzymaniem gwardii w wielkości dozwolonej prawem, czyli 1200 ludzi.

PODSUMOWANIE

Powinnością gwardii nadwornej było stałe przebywanie przy królu i czuwanie nad jego bezpieczeństwem, choć w przypadku króla Michała nie wiemy, czy było to regulowane taką ordynacją, jak ta Zygmunta III z 1589 r. Niewątpliwie król mógł liczyć na obecność gwardii u swego boku. W pełnym składzie jednostkowym asystowała mu podczas wzmiankowanego już parokrotnie wjazdu do Lublina w sierpniu 1671 r., również kilka tygodni później, gdy władca udał się do Lwowa⁷⁹. Wojsk nadwornych przy monarsze nie za-

⁷⁷ Zob. Marek WAGNER, *Korpus oficerski wojska polskiego w drugiej połowie XVII wieku*, Oświęcim 2015, s. 366–367; idem, *Generałowie wojska polskiego w społeczeństwie Rzeczypospolitej czasów Jana III Sobieskiego (1668–1696)*, [in:] *Społeczeństwo a wojsko*, red. Iwona DACKA-GÓRZYŃSKA, Andrzej KARPIŃSKI, Mirosław NAGIELSKI (Społeczeństwo staropolskie. Seria nowa, t. 4), Warszawa 2015, s. 200, 208.

⁷⁸ Wyjątkiem była tu szlachta województwa mazowieckiego, która nieraz musiała ponosić koszty zakwaterowania gwardii, dlatego włączenie jej do komputu było dla „Mazurów” szansą na odciążenie ich w wydatkach; Z. HUNDERT, *Między buławą a tronem*, s. 220–223 (z drobnymi błędami).

⁷⁹ Zob. Ze Lwowa, 3 X 1671, ANK, ARP, sygn. 16, s. 148 (tu o rajtarii nadwornej); Ze Lwowa, 9 X 1671, ibidem, s. 156 (tu o gwardii pieszej).

brakło także w trakcie koncentracji sił w sierpniu 1672 r. na potrzeby wojenne z Portą Osmańską, co ostatecznie zakończyło się na zawiązaniu konfederacji gołubskiej⁸⁰. Gwardia mogła jednak zawieść oczekiwania króla, co działo się na skutek błędnych decyzji personalnych, jak powołanie na dowódców lejbgwardii Lubomirskiego i Lehndorffa. Przypadek tego drugiego przyniósł szczególnie przykre konsekwencje w postaci uprowadzenia Kalksteina i porażki wizerunkowej władcy. Większość swej gwardii nadwornej Michał Korybut stworzył z oddziałów służących wcześniej Janowi Kazimierzowi, takich jak piechota węgierska, drabanci, dragoni i kozacy nadworni. Wydawać by się mogło, że były to jednostki złożone z doświadczonych żołnierzy, godnych pełnić swą powinność u boku nowego króla. Najwyraźniej nie docenił tego aspektu kolejny monarcha – Jan III, który do rangi jednostek królewskich wyniósł swoje oddziały z czasów hetmańskich, a do tego status gwardii nadał dwóm regimentom pieszym, wśród których zabrakło piechoty stolnika litewskiego⁸¹. Gwardia nadworna Michała, prócz lejbgwardii pieszej i chorągwi Kłodnickiego, włączonych do komputu po śmierci króla, znika ze źródeł w roku 1674⁸². Prawdopodobnie została ona rozpuszczona lub wcielona do innych oddziałów, niekoniecznie królewskich. Tego jednak nie można być pewnym.

Problem organizacji gwardii królewskiej w dobie panowania Michała Korybuta dowodzi, że władca pozbawiony większego zaplecza politycznego i ekonomicznego, ale i odpowiedniego umocowania (oraz rozeznania) w środowisku wojskowym – jak poprzednik czy sukcesor Wiśniowieckiego – miał ogromne problemy ze zorganizowaniem silnych, trwałych i sprawnych struktur wojsk nadwornych. Ogólnie problemy z gwardią uosabiały w dużym stopniu słabą pozycję Michała Korybuta na scenie politycznej państwa polsko-litewskiego, zwłaszcza na początku panowania monarchy. To wszystko skutkowało m.in. tym, że Michał Korybut nie wprowadził w stosunku do czasów Jana Kazimierza żadnych nowych rozwiązań w funkcjonowaniu gwardii nadwornej. Nie zaciągnął też żadnych nowych formacji, jak choćby Jan III, za którego czasów pojawiły się chorągwie janczarskie funkcjonujące w struktu-

⁸⁰ A. Trzebicki do J. Sobieskiego, Kraków, 26 VIII 1672, Nacyjonałny Historyczny Archiw Bielarusi, Minsk [Нацыянальны Гістарычны Архіў Беларусі, Мінск], F. 695, op. 1, sygn. 4, k. 15 (druk: *Pisma do wieku*, t. 1, cz. 2, s. 1057). O sytuacji politycznej w drugiej połowie roku 1672 zob. Leszek Andrzej WIERZBICKI, *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670–1672*, Lublin 2011, s. 203–277.

⁸¹ Zob. Z. HUNDERT, *Pozycja Jana III*, s. 140–141; idem, *Oddziały Radziwiłłów*, s. 270–271.

⁸² Najlepszym przykładem jest S. Powierski, którego w instrukcji na konwokację w 1674 r. bezpardonowo zaatakowała szlachta ziemi czerskiej. Za jego liczne przewinienia domagała się, by w trakcie nowego *regnum* nigdy nie pełnił już żadnej komendy nad wojskiem. Być może na skutek tego przestał być dowódcą mazowieckich wybrańców, a także gwardyjskiej chorągwi węgierskiej; zob. Instrukcja ziemi czerskiej, Czersk, 2 I 1674, B. PAU/PAN Kraków, rkps 8319, k. 435v; M. NAGIELSKI, *Powierski Samuel*, s. 278–279.

rach gwardii także za Augusta II⁸³. Nie należy jednak zapominać, że mimo niekorzystnych uwarunkowań, towarzyszących rządowi króla Michała, władcy udało się sformować i rozwijać struktury gwardii pozakomputowej, wykorzystywane przez niego w charakterze ochrony własnej osoby, asysty honorowej podczas większych uroczystości (jak ślub królewski w Częstochowie), ale także w procesie budowy swego zaplecza politycznego. Osobą pozyskaną do grona popleczników przy pomocy gwardii był książę klecki S. K. Radziwiłł. Niewykluczone, że służba w gwardii była też drogą awansu dla takich oficerów, jak Kręski⁸⁴, Kłodnicki⁸⁵ czy inni. Zagadnienie to wymaga jednak jeszcze dalszych badań, podobnie zresztą jak wiele innych problemów, chociażby kwestia powołania poszczególnych formacji gwardii względem osoby króla i jego małżonki oraz zakres zadań gwardzistów, jak pełnienie straży w trakcie sejmów, zapewnianie oprawy audyencji zagranicznych dyplomatów i wiele innych. Wreszcie istnieje konieczność syntetycznego ujęcia dziejów gwardii królewskiej w Rzeczypospolitej i powiązania ich z badaniami nad historią gwardii władców europejskich, dzięki czemu będzie można ustalić, na ile polskie rozwiązania były w tym zakresie specyficzne, a na ile wpisywały się w uniwersalne europejskie standardy.

Nadesłany 29 I 2019

Nadesłany po poprawkach 25 IV 2019

Zaakceptowany 27 VI 2019

Dr Zbigniew Hundert
 Ośrodek Badań Historycznych
 Zamek Królewski w Warszawie
 e-mail: zb.hundert@gmail.com
 ORCID ID: 0000-0002-5088-2465

⁸³ Opis formacji janczarskich Jana III zob. *Pamiętniki kawalera de Beaujeu*, s. 217–218. Uwagi o chorągwiach janczarskich w XVIII w. zob. Tomasz CIESIELSKI, *Wpływ sztuki wojennej Orientu w wojskach Rzeczypospolitej*, [in:] *Staropolski ogląd świata. Rzeczpospolita między okcydentalizmem a orientalizmem*, red. Filip WOLAŃSKI, Robert KOŁODZIEJ, t. 1: *Przestrzeń kontaktów*, Toruń 2009, s. 103–104.

⁸⁴ Kręski (zm. 1682) do końca wojny z Portą w 1676 r. stał na czele regimentu S. K. Radziwiłła, choć w biografii tego oficera można spotkać się z tezą, że w latach 1671–1677 dowodził w innej jednostce; zob. Marek WAGNER, *Kręski Jerzy*, [in:] *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. 3, Oświęcim 2018, s. 111–112.

⁸⁵ Kłodnicki zdobył zaufanie króla-elekta Jana III, ponieważ na przełomie lat 1674 i 1675 prowadził w jego imieniu pertraktacje w sprawie współpracy wojennej z Moskwą. Rozwojowi dalszej kariery przeszkodziła jego śmierć w 1675 r.; zob. Janusz WOLIŃSKI, *Relacja na sejm koronacyjny 1676 r. o pierwszym dwuleciu rządów Jana III*, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, t. 10: 1938, z. 1, s. 133–134; por. Marek WAGNER, *Kłodnicki Aleksander*, [in:] *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, t. 2, Oświęcim 2014, s. 132–133 (tu data śmierci wskazana na okolice roku 1679).

ORGANIZATION OF THE ROYAL GUARD
OF MICHAŁ KORYBUT WIŚNIOWIECKI
IN THE YEARS 1669–1673

Abstract

Key words: royal guard, Trabants, leib guard, Polish-Lithuanian army, 17th century

The purpose of the article is to analyze the organization of the royal guard of Michał Korybut. The task was to discuss its composition, the size of individual units, and to indicate commanders and changes in the structure of the ruler's army during his entire reign.

Michał Korybut Wiśniowiecki, according to the files of the election parliament of 1669, could keep only 1200 military men in his guard, who were paid from the royal and not the state treasury. Financial and political problems affected the organization of the guard, which initially numbered only 600–700 people. However, the king managed to organize his side army in the amount allowed by legal norms. Michał organized a large part of his own guard from the soldiers of his predecessor – Jan Kazimierz. The first unit of side troops with the title of leib guard was an infantry regiment of 400–500 people. First, its commander was Hieronim Augustyn Lubomirski, and from 1670 it was commanded by the Lithuanian pantler Stanisław Kazimierz Radziwiłł. Commanders of the regiment were at the same time commanders of the entire guard. The next military unit was a unit of Trabants expanded around 1671 to a dragoons' regiment of 300 horses. The court guard also included: a regiment of dragoons on 200 horses, the Hungarian infantry cavalry (probably 100) under the command of Colonel Samuel Powierski, a light cavalry under the command of Captain Aleksander Kłodnicki (100 horses) and a small unit of royal Cossacks that mainly dealt with mail delivery. The guard organized in such a way fulfilled tasks related to the king's protection, accompanied him during various ceremonies and took part in the wars waged by the Polish-Lithuanian Commonwealth. After the king's death, part of his guard was incorporated into the crown army, but it was deprived of the status of a royal guard.

DIE ORGANISATION DER HOFGARDE
VON MICHAEL KORYBUT WIŚNIOWIECKI
IN DEN JAHREN 1669–1773

Abstract

Schlüsselwörter: königliche Wache, Trabanten, Leibgarde, polnisch-litauisches Heer, 17. Jahrhundert

Der Artikel soll die Organisation der Hofgarde von König Michael Korybut analysieren. Er stellt sich zur Aufgabe, die Zusammensetzung ihrer Einheiten und die

Größe der einzelnen Abteilungen zu erörtern, die Kommandeure zu benennen und Veränderungen in der Struktur der Truppen am Hof des Herrschers während seiner ganzen Herrschaftszeit aufzuzeigen.

Michael Korybut Wiśniowiecki durfte nach den Bestimmungen des Wahlsejms von 1669 nur 1200 Soldaten in seiner Leibgarde unterhalten, die nicht aus dem Staatsschatz, sondern aus dem königlichen Schatz bezahlt wurde. Finanzielle und politische Probleme wirkten sich auf die Organisation der Garde aus, die am Anfang nur 600–700 Personen zählte. Doch es gelang dem König, seine Leibtruppe in der von den Rechtsnormen zugelassenen Größe zu organisieren. Einen großen Teil seiner eigenen Garde rekrutierte Michael aus den Soldaten seines Vorgängers Johann Kasimir. Die erste Abteilung seiner Leibtruppen mit dem Titel einer Leibgarde war ein Regiment von Infanterie in der Stärke von 400–500 Personen. Ihr Befehlshaber war zunächst Hieronim Augustyn Lubomirski und ab 1670 der litauische Truchsess Stanisław Kazimierz Radziwiłł. Die Befehlshaber des Regiments waren zugleich die Befehlshaber der gesamten Garde. Eine weitere Abteilung war eine Kornette von Trabanten, die um 1671 zu einem berittenen Regiment in der Stärke von 300 Pferden ausgebaut wurde. Zur Hofgarde gehörten auch eine Kornette von Dragonern mit 200 Pferden, ein Fähnlein ungarischer Fußtruppen (wahrscheinlich 100 Soldaten) unter dem Kommando des Obersten Samuel Powierski, ein Fähnlein leichter Reiterei unter der Führung des Rittmeisters Aleksander Klodnicki (100 Pferde) sowie eine kleine Rotte von königlichen Kosaken, die mit der Austragung der Post befasst war. Der so organisierten Garde fiel die Aufgabe zu, den König zu schützen, sie begleitete ihn bei verschiedenen Feierlichkeiten und nahm an den Kriegen teil, die Polen-Litauen führte. Nach dem Tod des Königs wurde ein Teil seiner Garde in den Bestand des Kronheers überführt, verlor aber den Status einer königlichen Garde.

BIBLIOGRAFIA

- Ciesielski, Tomasz. "Potencjał militarny Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie polskiej wojny sukcesyjnej 1733–1735. Wybrane aspekty." *Klio. Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym* 2 (2013): 81–117.
- Ciesielski, Tomasz. "Wpływ sztuki wojennej Orientu w wojskach Rzeczypospolitej." In *Staropolski ogląd świata. Rzeczpospolita między okcydentalizmem a orientalizacją*, vol. 1: *Przestrzeń kontaktów*, edited by Filip Wolański and Robert Kołodziej, 97–111. Toruń: Adam Marszałek, 2009.
- Helcel, Antoni Zygmunt, ed. *Listy Jana Sobieskiego do żony Marii Kazimiery*. Kraków: Drukarnia C.K. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1860.
- Hirsch, Ferdinand, ed. *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg*, vol. 12. Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 1892.
- Hosäus, Wilhelm. *Der Oberburggraf Ahasverus Lehndorff (1637–1688)*. Dessau: Baumgarten & Comp, 1867.
- Hundert, Zbigniew. "Działalność wojskowa i polityczna Hieronima Augustyna Lubomirskiego w latach 1669–1673 – glosa do biografii." In *Hortus bellicus. Studia*

- z *działów wojskowości nowożytnej*, edited by Konrad Bobiatyński, Przemysław Gawron, Krzysztof Kossarzewski, Dariusz Milewski and Piotr Kroll, 385–404. Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2017.
- Hundert, Zbigniew, ed. “Komput wojsk koronnych z podziałem chorągwi jazdy zaciągu polskiego na pułki 1673.” *Studia z Dziejów Wojskowości* 2 (2013): 311–323.
- Hundert, Zbigniew. “Komputowe oddziały rodziny królewskiej w kampanii południowej 1686 roku w świetle rozkazów i sprawozdania sejmowego hetmana wielkiego koronnego Stanisława Jana Jabłonowskiego.” In *Jarżmo Ligi Świętej? – Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1684–1696*, edited by Dariusz Milewski, 161–186. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2017.
- Hundert, Zbigniew. “Konfederacja szczebrzeszyńska 1672–1673 a ziemia bielska.” *Przegląd Historyczny* 107/2 (2016): 233–245.
- Hundert, Zbigniew. “‘Kopijników, czyli husarzy chorągwie, owo czoło wojska, owa nieodparta w wojnie potęga, powinny być pomnożone’ – Hetman Jan Sobieski a husaria koronna w latach 1667–1673.” In *Marszałek i hetman koronny Jan Sobieski i jego czasy (1665–1674)*, edited by Dariusz Milewski, 247–272. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2014.
- Hundert, Zbigniew. *Między buławą a tronem. Wojsko koronne w walce stronnictwa malkontentów z ugrupowaniem dworskim w latach 1669–1673*. Oświęcim: Napoleon V, 2014.
- Hundert, Zbigniew. “Oddziały Radziwiłłów w wojsku koronnym w dobie panowania ‘królów rodaków’ (1669–1696).” In *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, edited by Mirosław Nagielski and Karol Żojdź, 257–279. Warszawa: DIG, 2017.
- Hundert, Zbigniew. “Pozycja Jana III w wojsku koronnym w latach 1674–1683. Utrzymanie czy też utrata wpływów wypracowanych w czasie sprawowania godności hetmańskiej?” In *Król Jan III Sobieski i Rzeczpospolita w latach 1674–1683*, edited by Dariusz Milewski, 121–151. Warszawa: Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, 2016.
- Hundert, Zbigniew. “Władysławów Denhoffów dwóch.” *Przegląd Historyczny* 107/2 (2016): 303–310.
- Kadzik, Dominik. “Wojsko nadworne na początku wojny Stefana Batorego z Gdańskiem w świetle akt skarbowych.” *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 19/1 (2017): 9–43.
- Kamieński, Andrzej. *Polska a Brandenburgia-Prusy w drugiej połowie XVII wieku. Dzieje polityczne*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002.
- Kaniewski, Jacek. *Sejmiki koronne wobec problemów wewnętrznych za panowania Michała Korybuta Wiśniowieckiego (1669–1673)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2014.
- Kluczycki, Franciszek, ed. *Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego*, vol. 1/2. Kraków: Akademia Umiejętności w Krakowie, 1881.
- Kochowski, Wespazjan. *Roczniki Polski. Klimakter IV (1669–1673)*. Edited by Leszek Andrzej Wierzbicki. Warszawa: DIG, 2011.
- Korzon, Tadeusz. *Dola i Niedola Jana Sobieskiego 1629–1674*, vol. 2. Poznań: Kurpisz, 2005.

- Kucharski, Tomasz. "Uchwała o egzorbitancjach z sejmu elekcyjnego 1669 roku. Przyczynek do badań nad uprawnieniami prawodawczymi staropolskiego parlamentu w okresach bezkrólewia." In *Wolna elekcja w dawnej Rzeczypospolitej. Procedura, przebieg, publicystyka*, edited by Aleksandra Ziober, 67–78. Wrocław: Wydawnictwo Piotr Kalinowski, 2014.
- Łopatecki, Karol. *'Disciplina militaris' w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku*. Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012.
- Markowski, Władysław, ed. *Pamiętniki kawalera de Beaujeu*. Translated by Aleksander Kraushar. Kraków: Drukarnia Związkowa, 1883.
- Morsztyn, Zbigniew. *Pogrom Turków pod Chocimiem 1673 r.* Edited by Józef Kazimierz Plebański. Warszawa: [s.n.], 1889.
- Nagielski, Mirosław. "Chorągwie dworzańskie Jana Kazimierza podczas dwóch batalii kozackich 1649–1651." In *Gospodarka, ludzie, władza. Studia historyczne ofiarowane Juliuszowi Łukasiewiczowi w 75 rocznicę urodzin*, edited by Michał Kopczyński and Antoni Mączak, 115–128. Warszawa: Wydawnictwo Krupski i S-ka, 1998.
- Nagielski, Mirosław. "Funkcje oddziałów gwardii królewskiej za panowania w Polsce dwóch ostatnich Wazów." *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 33 (1990): 65–103.
- Nagielski, Mirosław. "Gwardia przyboczna Władysława IV (1632–1648)." *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 26 (1984): 113–145.
- Nagielski, Mirosław. *Liczebność i organizacja gwardii przybocznej i komputowej za ostatniego Wazy (1648–1668)*. Warszawa: Wydawnictwo UW, 1989.
- Nagielski, Mirosław. "Opinia szlachecka o gwardii królewskiej w latach 1632–1668." *Kwartalnik Historyczny* 92/3 (1985): 549–576.
- Nagielski, Mirosław. "Powierski Samuel." In *Polski Słownik Biograficzny*, vol. 28, 278–279. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1984.
- Nagielski, Mirosław. "Radziwiłł Stanisław Kazimierz." In *Polski Słownik Biograficzny*, vol. 30, 367–370. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987.
- Nagielski, Mirosław. "Społeczny i narodowy skład gwardii królewskiej za dwóch ostatnich Wazów (1632–1668)." *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 30 (1988): 61–102.
- Nagielski, Mirosław. "Wkład jednostek gwardyjskich monarchy w wysiłek militarny Rzeczypospolitej za dwóch ostatnich Wazów (1632–1668)." In *'W hetmańskim trudzie.' Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Jana Wimmera*, edited by Zbigniew Hundert and Marek Wagner, 97–120. Oświęcim: Napoleon V, 2017.
- Ohryzko, Jozofat, ed. *Volumina Legum*, vol. 5. Petersburg: Nakładem i drukiem Jozofata Ohryzki, 1860.
- Plewczyński, Marek. *Wojny i wojskowość polska XVI wieku*, vol. 1: *Lata 1500–1548*. Oświęcim: Napoleon V, 2017.
- Przyboś, Adam, ed. *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, vol. 3: 1661–1673. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1959.
- Rudomicz, Bazyl. *Efemeros czyli diariusz prywatny pisany w Zamościu w latach 1665–1672*, vol. 2: 1665–1672. Edited by Władysław Froch and Marian Lech Klementowski. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2002.

- Wagner, Marek. "Generałowie wojska polskiego w społeczeństwie Rzeczypospolitej czasów Jana III Sobieskiego (1668–1696)." In *Społeczeństwo a wojsko*, edited by Iwona Dacka-Górzyńska, Andrzej Karpiński and Mirosław Nagielski, 189–209. Warszawa: DIG, 2015.
- Wagner, Marek. *Korpus oficerski wojska polskiego w drugiej połowie XVII wieku*. Oświęcim: Napoleon V, 2015.
- Wagner, Marek. *Słownik biograficzny oficerów polskich drugiej połowy XVII wieku*, vol. 2–3. Oświęcim: Napoleon V, 2014–2018.
- Wierzbicki, Leszek Andrzej. "Bunt malkontentów w połowie 1672 roku." In *Wobec króla i Rzeczypospolitej. Magnateria w XVI–XVIII wieku*, edited by Ewa Dubas-Urwanowicz and Jerzy Urwanowicz, 377–390. Kraków: Avalon, 2012.
- Wierzbicki, Leszek Andrzej. *Pospolite ruszenie w Polsce w drugiej połowie XVII wieku. Ostatnie wyprawy z lat 1670–1672*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2011.
- Wimmer, Jan. *Wojsko polskie w drugiej połowie XVII wieku*. Warszawa: Wydawnictwo MON, 1965.
- Wiśniewski, Krzysztof. *Urząd marszałkowski koronny w bezkrólestwach XVII–XVIII wieku (1632–1736)*. Warszawa: Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego, 2015.
- Woliński, Janusz, ed. "Relacja na sejm koronacyjny 1676 r. o pierwszym dwuleciu rządów Jana III." *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 10/1 (1938): 125–137.
- Zwierzykowski, Michał, Robert Kołodziej and Andrzej Kamieński, eds. *Akta sejmikowe województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1668–1675*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2018.

